

УДК 338.24:37.014.54(477):378.112

*О. О. Романовський,
доктор економічних і педагогічних наук, професор, ректор,
Українсько-американський гуманітарний інститут "Вісконсінський
Міжнародний Університет (США) в Україні" (м. Київ)*

ОГЛЯД ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА СВІТОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ КРИЗ

*О. О. Romanovskyi,
Doctor of economic and pedagogical sciences, professor, rector of the
Ukrainian-American Humanitarian (Liberal Arts)
Institute "Wisconsin International University (USA) Ukraine" (Kiev)*

REVIEW OF TRENDS OF SOCIAL ECONOMY DEVELOPMENT IN THE PERIOD OF GLOBALIZATION AND GLOBAL ECONOMIC CRISIS

Розглянуто концепції і тенденції подальшого розвитку соціальної економіки, економіки солідарності та Буддійської економіки, проаналізовано їх характерні особливості, виявлено роль і місце соціальної економіки в сучасному суспільстві. Проведено порівняння концептуальних положень соціальної економіки і третього сектору, виявлено особливості неприбуткових організацій, доведено користь соціальної економіки для соціально-економічного розвитку держави.

Аналіз характерних особливостей соціальної економіки та неприбуткових організацій третього сектору, їх місця і ролі в сучасному суспільстві виявив спільні й різні підходи у концепціях їх діяльності. Концептуальні положення соціальної економіки, третього сектора економіки та соціальних підприємств досить поширені і мають значну підтримку на всіх континентах світу.

Доцільним є розвиток і поширення діяльності сектору соціальної економіки для подальшого соціально-економічного розвитку України.

Concepts and trends of further development of the social economy, solidarity economy and Buddhist economics are considered. Their characteristics are analyzed; the role and place of social economy in modern society are revealed. Comparison of conceptual provisions of social economy and the third sector is made. It is proved that the unique non-profit organizations of social economy brought benefits for socio-economic development.

Analysis of the characteristics of the social economy and the third sector nonprofit organizations, their place and role in modern society found common approaches and different concepts in their activities. Conceptual provisions of the social economy, third sector and social enterprises are common and have great support on all continents.

It is reasonable to develop and disseminate the social economy sector for the further socio-economic development of Ukraine.

Ключові слова: *соціальної економіка; економіка солідарності; Буддійська економіка; кооперативи; неприбуткові організації; третій сектор економіки.*

Keywords: *social economy; economy of solidarity; Buddhist economics; cooperatives; nonprofit organizations; the third sector.*

Вступ. У суспільстві виокремлюються такі основні сфери діяльності: економічна, політична, соціальна, духовна, екологічна. Соціальними визначаються відносини людей у межах суспільства. Соціальне (від лат. socialis – товариське, громадське) – це така сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, що є інтегрованою окремими індивідами чи спільнотами у процесі їх спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їхніх стосунках, ставленні до свого місця у суспільстві, до соціальних явищ і процесів. Соціальне проявляється скрізь, де дія однієї людини зіставляється з дією іншої.

Починаючи з кінця 70-х – початку 80-х років ХХ століття внаслідок бурхливого розвитку НТП, стрімкого поширення та проникнення ринкових форм до невиробничих (у тому числі – соціальних) сфер діяльності людства, тотальної комерціалізації життя, поглиблення глобалізації, надмірного виробництва багатств і його споживання, збільшення розриву в рівні добробуту багатих, середніх і бідних верств населення, стрімкого знищення оточуючого навколишнього середовища та погіршення кліматичних умов **актуальними і необхідними** для збереження, відновлення (або хоча б подовження) життя на Землі стають соціальні, соціально-орієнтовані, екологічно-безпечні, гуманні та етологічні методи і технології господарювання та співіснування людей і суспільств. Великого значення набувають теорії і методи соціальної економіки та солідарної економіки, поширення яких у світі дозволяє вирішувати нагальні питання захисту найбідніших верств населення з одночасним використанням безпечних форм господарювання.

Соціальним проблемам в економіці, феномену соціальної економіки присвячено велику кількість наукових робіт, досліджень і публікацій. Так, наприклад, у роботах [1-5] розглянуто питання щодо виникнення, місця і ролі соціальної економіки в країнах ЄС, у монографії [6] розглянуто теоретичні питання нової економічної категорії – асоціативна демократія, матеріали розвідок [7-9] присвячені теорії і практиці солідарної економіки, а в книгах [10-11] надаються інші визначення поняття соціальної економіки. Поняття і визначення держави загального добробуту надано в матеріалах [12-13], правові рамки соціальної економіки та соціальних підприємств порівнюються в роботі [14], місце соціального підприємництва, як двигуна у новітніх інноваційних державах вивчається у звіті [15]. Значну кількість наукових досліджень і практичних розробок присвячено питанням впровадження інновацій в соціальну сферу, у тому числі – підтримці тих, хто управляє соціальними інноваційними змінами в ЄС [16], а також – перспективам покращення соціальної економіки – [17].

Зазначимо, що значну кількість наукових досліджень і великий обсяг робіт із успішного впровадження результатів діяльності суб'єктів соціальної економіки здійснюють країни Центральної та Східної Європи. Нажаль, прогресивний досвід у цій царині як економічно розвинених держав, так і тих країн, що успішно розвиваються, ще не досить уважно вивчено в Україні й заслуговує на пильну увагу і дослідження. Як позитивний приклад необхідно зазначити роботу [18], у якій проведено історико-економічний аналіз концепції європейської соціальної економіки, розкрито сутність та принципи основних теоретичних підходів до вивчення соціальної економіки, виявлено її ознаки та інституційні компоненти з урахуванням накопиченого досвіду функціонування соціального сектору (соціальної економіки) в країнах ЄС.

Поняття (концепція) і термін соціальної економіки дуже широкий, але під цим, як правило, розуміють всі типи економічної та соціальної діяльності, які проводяться в багатьох правових формах між кордонами приватного та державного сектора. Соціальна економіка – термін, який, зазвичай, використовується в континентальній Європі, і в інституціях (організаціях) Європейського Союзу, в той час як в США та інших країнах домінують, як правило, терміни, що мають тенденцію відноситися до неприбуткових (НПО) або некомерційних (НКО) організацій і третього сектора економіки, що також, зазвичай, використовується на міжнародному рівні. Є й інші терміни, що описують соціальну економіку, як, наприклад, солідарну економіку. Далі, на відміну від понять соціоекономіка та соціальна ринкова економіка, будемо використовувати термін соціальна економіка виходячи з того, що в нашому випадку ми розуміємо соціальну економіку як функціональну складову третього сектора економіки, що функціонує між приватним (бізнесом) і державним (уряд) секторами власності. Вона включає в себе такі організації, як кооперативи, неприбуткові (некомерційні) організації, соціальні підприємства та благодійні організації.

Метою роботи є: огляд і порівняння тенденцій подальшого розвитку соціальної економіки, економіки солідарності та Буддійської економіки; аналіз їх характерних особливостей, місця і ролі в сучасному суспільстві; виявлення спільних і різних підходів у концепціях соціальної економіки і третього сектору; оцінка важливості соціальної економіки для соціально-економічного розвитку України.

Соціальна економіка історично пов'язана з загальнопоширеними (народними, популярними) асоціаціями і кооперативами, що складають її основу [1-5]. Система цінностей і принципи популярних асоціацій – асоціанізм і асоціативна демократія [6], кооперативізм, мутуалізм – є тими підвалинами, які сприяли формуванню сучасної концепції соціальної економіки, що будується (структурується) навколо трьох великих груп споріднених організацій: кооперативів, взаємних товариств (товариств взаємодопомоги або пайових товариств) і асоціацій з подальшим (недавнім) приєднанням (додаванням) до них фондів (фондацій) і соціальних підприємств. Кооперативи, товариства взаємодопомоги і асоціації, не зважаючи на їх власні шляхи розвитку, були зорієнтовані на одну спільну для всіх них місію – через організацію самодопомоги захистити найбільш уразливі та незахищені соціальні групи у відповідь до нових жорстких (складних) умов життя, створених у XVIII-XIX віках розвитком промислової революції і капіталізму [1-2; 18]. Ці структури стали популярними в багатьох європейських країнах, особливо – взаємні (ощадні) товариства та товариства взаємодопомоги, також як і, серед інших, кооперативи у Великобританії (наприклад, дружні товариства – кооперативи, що були тісно пов'язаними з профспілковим рухом), у Німеччині, Франції, Іспанії та Італії.

Термін соціальна економіка з'явилася в економічній літературі, ймовірно, в перший раз, у 1830 році. Цього року французький ліберальний економіст Шарль (Чарльз) Дюнуайе опублікував Новий трактат соціальної економіки, що виступав за моральний підхід до економіки [1-2; 18]. Іншими важливими соціальними економістами XIX століття були Джон Стюарт Мілль і Леон Вальрас.

У період 1945-1975, довгий період економічного зростання в західній розвиненій економіці об'єднали (консолідували) соціально-економічну роль приватного та державного (громадського) секторів. Виникнення і поступове впровадження у життя концепцій *держави загального добробуту* [12-13] компенсували та корегували вроджені слабкості капіталістичного господарства (негуманні перерозподіл доходів і розподіл ресурсів, антициклічна політика тощо). Це означало, що соціальна економіка, хоча вона як і раніше розвивалася, але набула дуже обмеженої ролі у взаємних відносинах між економікою і державою, оскільки держава загального добробуту домінувала у цій області.

Зазначимо, що *державою загального добробуту* називають систему, в якій уряд зобов'язується захищати здоров'я і благополуччя своїх громадян (особливо тих, хто має нагальну фінансову або соціальну необхідність) за допомогою грантів, пенсій та іншої фінансової (матеріальної) допомоги. В США основи сучасної соціальної держави були закладені програмою Нового курсу президента Франкліна Д. Рузвельта.

У країнах Центральної і Східної Європи, де панувало централізоване державне планування економіки комуністичними державними режимами, допускалася тільки економічна діяльність. Тому кооперативи в цих країнах були позбавлені їх традиційної добровільності, солідарності, демократичної організації і вільного членства.

За останні 35 років і, особливо після розпаду СРСР, сектор соціальної економіки із різноманітних причин набув більшого значення в плані економічної діяльності та планування соціальної політики – як у країнах ЄС, так і на міжнародному рівні. Головним чином причиною став підйом рівня безробіття в кінці 1970-х років, а, отже, значна потреба в альтернативній зайнятості та джерелах доходу для груп людей, які, головним чином, страждають від безробіття, відсутності професійної підготовки (необхідних трудових

навичок) і соціальної ізоляції. Також у зв'язку з посиленням неоліберальної ідеології та економічної політики, що супроводжувалися зменшенням соціальних резервів держави загального добробуту (наприклад, зменшенням витрат на охорону здоров'я, освіту, деякі соціальні послуги), деякі товари та послуги, які повинні були для найбільш вразливих соціальних груп надаватися державою за доступною вартістю, були вироблені і надані цим групам сектором соціальної економіки. Взагалі, історично в капіталістичних економіках зростання безробіття та/або посилення панування лібералізму супроводжується підвищенням діяльності з самопомоги та активізацією відповідних соціальних структур, що є результатом спонтанної реакції громадянського суспільства і свідомої політики уряду, як це відбувається в ЄС.

Відродження сектора соціальної економіки як важливого чинника зайнятості, економічне зростання, соціальна солідарність, асоціанізм та поширення соціального обслуговування набуває різних форм у країнах Європи. Загалом, в 1980-х і 1990-х під впливом та за управлінням концепції соціального підприємництва відбулося багато денационалізації кооперативів та пайових (взаємних) товариств із одночасним значним підвищенням впливу соціальних підприємств та інших гібридних форм соціальної економічної діяльності. Так, наприклад, в Італії, соціальні кооперативні товариства є одним з найбільш домінуючих форм кооперативного руху (кооперативізму), де вони разом з муніципальними організаціями утворюють основний елемент надання соціальних послуг. У Швеції, кооперативний рух розпочався в 1980-х, частково у відповідь на скорочення можливостей держави загального добробуту, в якій кооперативи забезпечували роботою молодих безробітних та інші критичні (граничні) групи, але головна мета кооперативів полягала більше в отриманні користі споживачами і виробниками, ніж задіяними працівниками, на відміну від інших європейських країн. В Іспанії в 1980-х і 1990-х років відбувалося значне зростання соціальних кооперативів та нових соціальних підприємств [1-2].

Набуття незалежності країнами Східної та Центральної Європи, значний внесок у соціально-економічний розвиток цих держав кооперативів, приватного, сімейного, малого і середнього підприємництва, поширення демократичної соціальної ідеології солідарності, взаємодопомоги і кооперації призвели до стрімкого залучення населення до соціально-корисної діяльності у межах третього сектору економіки, підвищення авторитету та поширення соціальної економіки на Європейському континенті.

Як зазначається у [5], "соціальна економіка:

- не юридичне визначення,
- також це не сфера соціоекономіки, а тільки складається з кооперативів, взаємних організацій, асоціацій і фондів ...". Тому, представимо робоче визначення соціальної економіки, що дуже важливо в процесі розуміння того, як сектор соціальної економіки і її різні компоненти структуровані і зазвичай розуміється інституційною.

Звіт CIRIEC (International Centre of Research and Information on the Public, Social and Co-operative Economy) пропонує як робоче визначення соціальної економіки таке: "Набір (група) приватних, формально організованих підприємств, з автономією прийняття рішень і свободою членства, створений для задоволення потреб своїх членів через ринок шляхом виробництва товарів і надання послуг, страхування і фінансів, де прийняття рішень і будь-який розподіл прибутку або надлишків серед членів безпосередньо не пов'язані з капіталом або фінансовими зборами чи внесками кожного члена, кожен з яких має один голос. Соціальна економіка також включає в себе приватні, формально організовані організації з автономією рішень і свободою членства, які виробляють неринкові послуги для домовласників (населення) і чий надлишок, якщо такі є, не можуть бути привласнені

економічними агентами, що створюють, контролюють або фінансують ці організації” [3, с. 17].

У доповіді також наголошується, що з соціо-економічної точки зору в соціальній економіці, вочевидь, існує взаємопроникнення між приватним і державними секторами і тісні зв'язки між ринком і неринковою діяльністю, в результаті ознак, що є притаманними всім організаціям соціальної економіки: *вони є організаціями людей, які здійснюють діяльність з основною метою щодо задоволення потреб осіб (людей), а не заради винагороди капіталістичних інвесторів.*

Так множинність і різноманітність організаційних форм і способів участі та підзвітності є саме тим, що знаходиться всередині соціальної економіки – кооперативів, взаємних товариств та громадських організацій, об'єднань, фондів і соціальних підприємств, які займаються виробничою діяльністю (торгівельною або неторговельною), з соціальною направленістю (соціальним колом обов'язків).

Існує також і поточне концептуальне визначення соціальної економіки своїми власними організаціями. Наприклад, у Хартії принципів соціальної економіки, яку просуває “Соціальна економіка Європи” (SEE) на рівні представницької установи для організацій соціальної економіки ЄС: “Соціальна Економіка Європи” спрямована на сприяння соціальному та економічному внеску підприємств і організацій соціальної економіки, на підвищення ролі і значення суб'єктів соціальної економіки в Європі і зміцнення політичного і правового визнання соціальної економіки і кооперативів, взаємних товариств, асоціацій та фондів (CMAF) на рівні ЄС” (http://www.cedag.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=12&Itemid=20).

Принципи, викладені в положеннях Хартії, є такими:

- Примат особистих і соціальних завдань (прагнень) над капіталом.
- Добровільне і відкрите членство.
- Демократичний контроль через членство.
- Поєднання інтересів членів/користувачів (споживачів) і/або спільний інтерес.
- Захист і застосування принципу солідарності і відповідальності.
- Автономне управління і незалежність від державних органів.
- Більшість надлишків використовуються в інтересах сталого розвитку і досягнення цілей та послуг, що представляють інтерес для членів або спільний інтерес.

У Звітах CIRIEC проаналізовано різноманітні компоненти соціальної економіки в країнах ЄС. Серед головних висновків є такі [1-5]:

1. Є розбіжні у понятті сфери соціальної економіки, навіть в кожній країні. Тільки у Франції та Іспанії є юридичне визнання соціальної економіки.

2. Кооперативи, взаємні товариства, асоціації та фонди більш широко поширені в групі країн, де саме концепція соціальної економіки є найбільш прийнятною (за винятком Ірландії та Фінляндії).

3. Кооперативи, зокрема, взаємні товариства, асоціації і фонди можна розглядати як головні (центральні) компоненти соціальної економіки.

4. Є істотні відмінності щодо поширення компонентів соціальної економіки між старими країнами ЄС-15 і новими членами ЄС – країнами колишнього соцтабору. Принципова відмінність полягає у дуже низькій кількості існуючих взаємних товариств (або дружніх товариств) у сфері соціальної економіки, низькому рівні визнання самого поняття соціальної економіки разом із відсутністю правового статусу організації взаємних товариств у цих країнах. Майже половина з нових держав-членів або кандидатів у члени ЄС мають компоненти асоціацій, фондів, одноосібних приватних підприємств та товариств із обмеженою відповідальністю, що майже не належать до сектору соціальної економіки.

Відомості щодо чисельності працівників країн ЄС, які працевлаштовані у секторі соціальної економіки (ССЕ), та їх відсоток до загальної кількості робітників, зайнятих у всіх секторах економіки ЄС (у 2009-2010 рр.) представлено на рис. 1 [5]. Жовтим виділено найбільший відсоток, а блакитним – найменший відсоток зайнятих у ССЕ ЄС.

Таблиця 1.
Чисельність працівників країн ЄС, які працевлаштовані у секторі соціальної економіки (ССЕ), та їх відсоток до загальної кількості робітників, зайнятих у всіх секторах економіки ЄС (2009-2010 рр.)

Країна	Кооперативи	Взаємні організації	Асоціації	Загалом у ССЕ	Загалом у ЄС	ССЕ/ЄС (%)
Австрія	61999	1416	170113	233528	4096300	5.70%
Бельгія	13547	11974	437020	462541	4488700	10.30%
Данія	70757	4072	120657	195486	2706100	7.22%
Фінляндія	94100	8500	84600	187200	2447500	7.65%
Франція	320822	128710	1869012	2318544	25692300	9.02%
Німеччина	830258	86497	1541829	2458584	38737800	6.35%
Греція	14983	1140	101000	117123	4388600	2.67%
Ірландія	43328	650	54757	98735	1847800	5.34%
Італія	1128381	Дані відсутні	1099629	2228010	22872300	9.74%
Люксембург	1933	Дані відсутні	14181	16114	220800	7.30%
Португалія	51391	5500	194207	251098	4978200	5.04%
Нідерланди	184053	2860	669121	856054	8370200	10.23%
Іспанія	646397	8700	588056	1243153	18456500	6.74%
Швеція	176816	15825	314568	507209	4545800	11.16%
Великобританія	236000	50000	1347000	1633000	28941500	5.64%
ЄС-15	3874765	325844	8605750	12806379	172790400	7.41%
Нові держави-члени ЄС	673629	36788	611338	1321755	43607400	3,03%
РАЗОМ ЄС-27	4548394	362632	9217088	14128134	216397800	6.53%

Соціальна економіка вивчає відносини між економікою і соціальною поведінкою. Вона аналізує, як поведінка виробника і споживача залежить від суспільної моралі, етики та інших гуманітарних філософій. *З допомогою рішення для досягнення некомерційних цілей, соціальна економіка відіграє унікальну роль у створенні сильного, стійкого, процвітаючого і відкритого суспільства.* Одним із різновидів соціальної економіки може розглядатися *економіка солідарності* [7-9], заснована на зусиллях, що спрямовані на підвищення якості життя регіону чи спільноти на основі неприбуткових починань (на засадах неприбутковості). Вона, в основному складається із заходів, організованих та спрямованих для перетворення (трансформації) експлуатації в капіталістичній економіці і корпоративній виконавчій владі, домінуючій економіці великих акціонерів, і може включати в себе різноманітні явища [7] Це може стосуватися (відноситься) до встановлення стратегій і боротьби, спрямованої на скасування капіталізму і суспільних відносин гноблення, які вона

підтримує і заохочує; також, це вироблення стратегій "гуманізації (олюднення)" капіталістичної економіки, що виражається у пошуку принципів і засад поєднання капіталістичної глобалізації з общинно-налаштованими (громадсько-орієнтованими) "системами соціального захисту".

Термін *економіка солідарності*, що розвивається і поширюється, є перекладом з англійської мови концепції, сформульованої у Лімі, Перу в 1997 році, у Квебеку, Канада в 2001 році та в Бразилії під час Всесвітнього соціального форуму 2001 року [8-9]. Як такий, він іноді перекладається іншими такими виразами, як "економіка, що базується на основі солідарності".

Економіка солідарності включає в себе три різні типи солідарності, що взаємно перекривають одне одного:

- Солідарність, заснована на цінностях: солідарність з людьми, групами рухів, НУО, робочих кооперативів та інших підприємств, які поділяють цінності економічної справедливості – такі, як: справедлива торгівля, етичне споживання та практику соціально-відповідального інвестування.

- Солідарність анти-пригнічення (анти-гноблення): солідарність з пригнобленими (пригніченими) країнами або з пригнобленими групами населення, особливо – бідними, жінками, корінними народами, людьми різного кольору (кольоровими), геями/лесбіянками/бісексуалами/трансгендерними людьми, а також – з працівниками.

- Солідарність на основі бачення: солідарність серед людей, економічних організацій і соціальних рухів, заснованих на загально поділяемому баченні щодо локального, місцевого, регіонального, національного та глобального економічного розвитку, які є економічно, соціально та екологічно відновлюваними, на загально поділяемій підтримці трансформації інститутів і політики, таких, як Болівійська народна угода про торгівлю, бюджетній участі та праці на основі інвестиційних фондів.

Економіка Солідарність передбачає два рівні солідарності:

- Мікро-солідарність: основі рівноправної участі – економічна поведінка індивідуалів (окремих осіб), робітників і виробників як з людьми, які є етичними споживачами, працівниками, або інвесторами, або робочим кооперативом, підприємством справедливої торгівлі, або прогресивних профспілок (об'єднань).

- Макро-солідарність: розвиток мереж, спрямованих на підтримку і зростання економіки солідарності серед окремих осіб і організацій, включаючи різноманітні мережі організацій, що беруть участь в мікро-солідарності. Ключовим аспектом макро-солідарності є організована діяльність цих мереж в коаліції з іншими прогресивними групами, спрямованими на перетворення державних і глобальних інститутів, з метою здійснення їх підтримки для зростання економіки солідарності [7-9].

Цікавий досвід має кооперативний рух в Індії, що домогся значного прогресу: в країні працюють більш ніж 600 тисяч кооперативів, у яких зайнято біля 250 млн. громадян. Це робить його найбільшим кооперативним рухом у світі. Індійські кооперативи мають розгалужену мережу і велику довжину (100% охоплення в 500 тисячах сел.). Кооперативи Індії сповідують принципи Буддійської економіки (основний принцип буддійської економіки - простота і ненасильство; див. рис. 2) і відіграють ключову роль в руслі індійської економіки, зокрема, в галузі сільського господарства та сільського кредитування, розподілу сільськогосподарських ресурсів, зберігання, добрив, маркетингу, трудових ресурсів, мікрофінансування і житла [19-20].

Таблиця 2.

Характерні принципи (устремління) Західної та Буддійська економіки

Західна економіка:	Буддійська економіка:
---------------------------	------------------------------

Максимізація прибутку	Мінімізація страждань
Максимізація бажань	Мінімізація бажань
Максимізація ринкових устремлінь	Мінімізація насилля
Максимізація інструментального використання	Мінімізація інструментального використання
"Чим більше, тим краще"	"Краса в малому"
"Більше є кращим "	"Менше є кращим"

Кооперативи працюють у напрямку поширення і постійного зростання, кооперативні ідеали і кооперативна організація є більш ефективними у досягненні їх цілей, зосереджених на проблемах людей. Кооперація забезпечує високу зайнятість – третю після приватного сектора та кількості робочих місць у державному секторі. Соціальна економіка намагається відповідним чином об'єднати (змішати) економічну доцільність з соціальною реальністю. Кооперативи в Індії спрямовують акцент на справедливому розподілі вартості між зацікавленими сторонами.

Далі розглянемо й уточнимо концептуально відмінності та подібні риси в поняттях між соціальною економікою і концептуальними підходами до НКО (НПО), що є основними елементами третього сектору. Звернемо увагу на визначення і припущення, на яких ґрунтується Довідник Організації Об'єднаних Націй з некомерційних організацій в системі національних рахунків [21].

Хоча термін "третій сектор" в основному використовується в англійськомовних країнах світу щоб описати приватний неприбутковий (некомерційний) сектор, що в основному складається з асоціацій і фондів, цей термін також використовується в континентальній Європі і в інших частинах світу, як синонім соціальної економіки [1, с. 29-35].

Вперше термін "третій сектор" з'явився в 1973 році в США одночасно з початком дослідження Комісією з приватної благодійності та громадських потреб (Filer комісії) економічної, соціальної та політичної важливості неприбуткового (некомерційного) сектора, що з 1973 року спонсорувався Фондом Рокфеллера. Він був визначений і широко поширився по всьому світу також завдяки міжнародному науково-дослідному проекту, який розпочався на початку 1990-х років за ініціативи університету Джонса Хопкінса (Балтімор, США) і охоплював вивчення неприбуткового сектора 36 країн на п'яти континентах. По суті третій сектор охоплює приватні організації – благодійні та філантропічні фонди США, статут яких забороняє їм розподіляти надлишки тим, хто заснував їх, або хто контролює чи фінансує їх.

Організації, що розглядалися у цьому проекті, мали задовольняти п'яти ключовим критеріям у "структурно-функціональному визначенні" їх як *неприбутковими*. Так, до НКО можуть відноситися:

1. Організації, що мають інституційну структуру і присутність (персонал). Вони завжди є юридичними особами.
2. Є приватними, тобто інституційно відділеними від влади, хоча вони можуть отримувати державне (громадське) фінансування і, можливо, посадових осіб у їх керівних органах.
3. Самоврядними, тобто в змозі контролювати свою власну діяльність і вільно вибрати і звільнити свої керівні органи.
4. Неприбуткове поширення (розповсюдження), тобто неприбуткові організації можуть отримувати прибуток, але цей прибуток повинен бути капіталізованим (поверненим)

в організацію для виконання основної місії організації, а не розподілятися серед власників, членів, засновників та керівних органів організації.

5. Добровільність, що означає дві речі: по-перше, що таке членство не є обов'язковим (примусовим) або юридично необхідним (обумовленим), а по-друге, що вони повинні мати добровольців, які беруть участь у їх діяльності чи управлінні.

Теорія соціальної економіки поділяє (розділяє) чотири з п'яти вище наведених критеріїв НКО:

- приватні;
- формально організовані;
- організації з автономією прийняття рішень (самоврядування);
- і свобода членства (добровільна участь).

Тим не менш, є три критерії, де концептуальні підходи НКО та соціальної економіки чітко розрізняються. Це:

1. Критерій неприбутковості. В моделі НКО організації мають притримуватися принципу заборони розподілу (не розподілу) прибутків (або надлишків), які мають повертатися до організації/залишатися в організації. (Обмеження нерозповсюдження).

Тим не менш, кооперативи і взаємні товариства, які утворюють вирішальне ядро соціальної економіки, виключаються з третього сектора підходом нерозподілу прибутків НКО, тому що більшість з них розподіляють частину своїх надлишків серед своїх членів.

2. Критерій демократії. В моделі НКО концепція демократичної організації (*демократична діяльність організації*) не є критерієм для організації, що входить до третього сектора [22]. Концептуальний підхід соціальної економіки, як правило виключає з третього сектора будь-які неприбуткові організації, які не працюють демократично, хоча вважається, що добровільні неприбуткові організації, які надають неринкові послуги особам або сім'ям безкоштовно або за цінами, які не є економічно значущими, можуть бути включені до соціальної економіки.

Ці неприбуткові організації доводять свою суспільну корисність, заслужено та безкоштовно надаючи вкрай потрібні товари або послуги особам або сім'ям.

3. Критерій з обслуговування людей. В моделі НКО немає критерію, що розглядає послуги для людей в якості пріоритетної мети. Неприбуткові організації можуть бути створені і як для надання послуг окремим особам (або групам осіб), так і надання їх корпораціям, які контролюють або фінансують ці НКО. У концептуальному підході соціальної економіки, основна мета усіх організацій – служити людям та іншим організаціям соціальної економіки. У першому ешелоні розташовані організації, більшість із бенефіціарів діяльності яких є фізичні особи, домогосподарства або сім'ї, будь то – споживачі, або індивідуальні підприємці, або виробники. Багато з цих організацій беруть людей тільки для членства.

Нарешті, на відміну від концептуального підходу до НКО, які вбачають тільки благодійну та філантропічну функцію третього сектору, розвиток цілеспрямованих ініціатив із солідарності та соціальної економіки сприяє зворотній солідарності з боку бізнес-ініціатив до соціальної діяльності на основі системи цінностей, де демократичне прийняття рішень і пріоритети людей переважають над капіталом у розподілі надлишків. Соціальна економіка не просто бачить потреби людей, а їх самих – у якості пасивних одержувачів соціальної благодійності, вона також стимулює та підтримує ініціативу громадян і піднімає їх до статусу активних героїв своєї долі.

Зазначений Довідник ООН визначає великий, різноманітний набір неприбуткових організацій, які можуть належати до будь-якого з п'яти інституційних секторів, що становлять систему національних рахунків, у тому числі "уряду взагалі". Ці організації можуть мати велику різноманітність правових форм, хоча більшість з них – асоціації та

фонди, і створюються для дуже різних цілей: для надання послуг людям або компаніям, які контролюють або фінансують їх; для проведення благодійництва або філантропічної діяльності в інтересах людей, які їх потребують; щоб насичувати ринок некомерційними послугами, такими як: охорона здоров'я, освіта, розваги, і т.д.; щоб захистити інтереси груп, що відчувають тиск у суспільстві, або політичні програми громадян-однодумців, і т.д. У Довіднику зазначається, що такі великі групи, як кооперативи, взаємні товариства, соціальні підприємства та інші не належать до некомерційного сектору.

Висновки.

Огляд і порівняння тенденцій подальшого розвитку соціальної економіки, економіки солідарності та Буддійської економіки виявили популярність ідей соціальної економіки, кооперативного руху, солідарності, взаємодопомоги і благодійності у сучасному суспільстві. Так, у таких країнах, як Швеція, Бельгія та Нідерланди значна кількість працівників (більше 10%) у 2009-2010 рр. була працевлаштованою саме у секторі соціальної економіки.

Аналіз характерних особливостей соціальної економіки та неприбуткових організацій третього сектору, їх місця і ролі в сучасному суспільстві виявив спільні й різні підходи у концепціях їх діяльності. Однак, концептуальні положення соціальної економіки, третього сектора економіки та соціальних підприємств досить поширені і мають значну підтримку на всіх континентах світу.

Країни постсоціалістичного табору в останні 20 років активно підтримують сектор соціальної економіки в Європі, надаючи головну перевагу діяльності кооперативів і асоціацій.

Доцільним є розвиток і поширення діяльності сектору соціальної економіки для подальшого соціально-економічного розвитку України.

Список літератури:

1. Chaves, R., Monzón, J.L. The social economy in the European Union. CIRIEC, №. CESE/COMM/05/2005, EESC. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://csdle.lex.unict.it/Archive/LW/Data%20reports%20and%20studies/Reports%20from%20Committee%20and%20Groups%20of%20Experts/20121018-044600_CIRIEC_Social_economy_Nov2007pdf.pdf (Дата звернення: 03.05.2015).

2. Arpinte, D., Cace, S., Theotokatos, H., Koumalatsou, E. The social economy in the European Union. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.revistacalitateavietii.ro/2010/CV-1-2-2010/08.pdf> (Дата звернення: 03.05.2015).

3. The Social Economy in the European Union. Summary of the Report drawn up for the European Economic and Social Committee by the International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC), 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-31-12-784-en-c.pdf> (Дата звернення: 05.05.2015).

4. The Social Economy in the European Union. Report drawn up for the European Economic and Social Committee by the International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC), 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profitpentruoameni.ro/wp-content/uploads/2012/05/qe-30-12-790-en-c.pdf> (Дата звернення: 03.05.2015).

5. "The Social economy in the European Union". European Economic and Social Committee Presentation, Brussels, October 8, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/social-economy-in-the-european-union.pdf> (Дата звернення: 03.05.2015).

6. Hirst, P. (1994) *Associative Democracy. New Forms of Economic and Social Governance*. Printed and bound in Great Britain by Marston Lindsay Ross International Ltd, Oxfordshire : University of Massachusetts Press. – 222 p.

7. Allard, J., Matthaei, J. *Solidarity Economy: An Overview*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://staging.geo.coop/sites/default/files/SE%20Definitions%20and%20Themes_SEN_draft.doc (Дата звернення: 05.05.2015).

8. Allard, J., Matthaei, J. *U.S. Solidarity Economy Network is Born at the USSF 2007*. Grassroots Economic Organizing Collective (GEO). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://staging.geo.coop/node/131> (Дата звернення: 03.05.2015).

9. Allard, J., Matthaei, J. *Solidarity Economy : Building Alternatives for People and Planet*. Papers and Reports from the U.S. Social Forum 2007. Introduction. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heterodoxnews.com/htnf/htn67/INTRODUCTION%20-%20SOLIDARITY%20ECONOMY.doc> (Дата звернення: 10.05.2015).

10. Соціальна економіка : навч. посіб. / Кол. авт. О. О. Беляєв, М. І. Дибя, В. І. Кириленко та ін. — К.: КНЕУ, 2005. — 196 с.

11. Головніна О. Г. *Основи соціальної економіки : підручник / О. Г. Головніна*. - 2-е вид., перероб. та доп. - К. : Центр учбової літератури, 2013. - 648 с.

12. *Welfare state*, Britannica Online Encyclopedia. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/topic/welfare-state> (Дата звернення: 10.05.2015).

13. Arts, W., Gelissen, J. "Three Worlds of Welfare Capitalism or More? A State-of-the-art report" *Journal of European Social Policy*:2: 2 (2002):137–58.

14. *Legal Framework for Social Economy and Social Enterprises: A Comparative Report* (prepared by the European Center for Not-forProfit Law) Budapest, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profitpentruoameni.ro/wp-content/uploads/2012/05/LEGAL-FRAMEWORK-FOR-SE-FINAL-pdf.pdf> (Дата звернення: 03.05.2015).

15. Drencheva, A., Stephan, U. *The State of Social Entrepreneurship in the UK SEFORIS: Country Report*, Aston Business School, April, 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.aston.ac.uk/24054/1/SEFORIS_State_of_Social_Enterprise_UK_Drencheva_Stephan_05_2014.pdf (Дата звернення: 05.05.2015).

16. *Empowering people, driving change: Social innovation in the European Union*, May 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eurosfair.pr.fr/7pc/documents/1303896486_social_innovation_europe.pdf (Дата звернення: 05.05.2015).

17. *A better future : Results of the network for better future of social economy*. Published by: Ministry of Regional Development Department for European Social Fund Management, June 2012, Warsaw. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekonomiaspoleczna.pl/files/ekonomiaspoleczna.pl/public/MRR_Better_Future/Better_future_publication.pdf (Дата звернення: 10.05.2015).

18. Юрманова О. О. *Соціальна економіка Європи: генезис, теорії, інститути / О. О. Юрманова // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій*. - 2011. - № 39. - С. 120-125.

19. Sapovadia, V., Patel, P. *Humanization: Explaining the Law of Cooperatives in India*. Munich Personal RePEc Archive, MPRA, October 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/44109/1/MPRA_paper_44091.pdf (Дата звернення: 03.05.2015).

20. Шумахер Э.Ф. *Малое Прекрасно: Экономика для человека / перевод с английского Л. и И. Шарашкиных*. – Полный текст книги. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.samorodok.org/schum.pdf> (Дата звернення: 10.05.2015).

21. Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts Department of Economic and Social Affairs Statistics Division Studies in Methods Series F., No. 91 Handbook of National Accounting United Nations, New York, 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unstats.un.org/unsd/EconStatKB/Attachment524.aspx> (Дата звернення: 05.05.2015).

22. Borzaga, C. & J. Defourny, eds. (2001), The Emergence of Social Enterprise, London and New York, Routledge, 1-18 From Third Sector to Social Enterprise Jacques DEFOURNY. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.emes.net/site/wp-content/uploads/2013/02/From_third_sector_to_social_entr.4.7.00.pdf (Дата звернення: 05.05.2015).

References:

1. Chaves, R., Monzón, J.L. (2007) The social economy in the European Union. CIRIEC, N°. CESE/COMM/05/2005, EESC. Retrieved from: http://csdle.lex.unict.it/Archive/LW/Data%20reports%20and%20studies/Reports%20%20from%20Committee%20and%20Groups%20of%20Experts/20121018-044600_CIRIEC_Social_economy_Nov2007pdf.pdf (accessed May 3, 2015).

2. Arpinte, D., Cace, S., Theotokatos, H., Koumalatsou, E. The social economy in the European Union. Retrieved from: <http://www.revistacalitatevietii.ro/2010/CV-1-2-2010/08.pdf> (accessed May 3, 2015).

3. The Social Economy in the European Union. Summary of the Report drawn up for the European Economic and Social Committee by the International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC), 2012. Retrieved from: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/qe-31-12-784-en-c.pdf> (accessed May 5, 2015).

4. The Social Economy in the European Union. Report drawn up for the European Economic and Social Committee by the International Centre of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy (CIRIEC), 2012. Retrieved from: <http://profitpentruoameni.ro/wp-content/uploads/2012/05/qe-30-12-790-en-c.pdf> (accessed May 3, 2015).

5. “The Social economy in the European Union”. (2012) European Economic and Social Committee Presentation, Brussels, 8 October 2012. Retrieved from: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/social-economy-in-the-european-union.pdf> (accessed May 3, 2015).

6. Hirst, P. (1994) Associative Democracy. New Forms of Economic and Social Governance. Printed and bound in Great Britain by Marston Lindsay Ross International Ltd, Oxfordshire : University of Massachusetts Press. – 222 p.

7. Allard, J., Matthaei, J. Solidarity Economy: An Overview. Retrieved from: http://staging.geo.coop/sites/default/files/SE%20Definitions%20and%20Themes_SEN_draft.doc (accessed May 5, 2015).

8. Allard, J., Matthaei, J. U.S. Solidarity Economy Network is Born at the USSF 2007. Grassroots Economic Organizing Collective (GEO). Retrieved from: <http://staging.geo.coop/node/131> (accessed May 3, 2015).

9. Allard, J., Matthaei, J. Solidarity Economy : Building Alternatives for People and Planet. Papers and Reports from the U.S. Social Forum 2007. Introduction. Retrieved from: <http://www.heterodoxnews.com/htnf/htn67/INTRODUCTION%20--%20SOLIDARITY%20ECONOMY.doc> (accessed May 10, 2015).

10. Sotsial'na ekonomika : navch. posib. (2005) / Kol. avt. O. O. Bieliaiev, M. I. Dyba, V. I. Kyrylenko ta in. — K.: KNEU. — 196 p.

11. Holovnina O. H. (2013) Osnovy sotsial'noi ekonomiky : pidruchnyk / O. H. Holovnina. - 2-e vyd., pererob. ta dop. - K. : Tsentri uchbovoi literatury. - 648 p.

12. Welfare state, Britannica Online Encyclopedia. Retrieved from: <http://www.britannica.com/topic/welfare-state> (accessed May 10, 2015).
13. Arts, W., Gelissen, J. "Three Worlds of Welfare Capitalism or More? A State-of-the-art report" *Journal of European Social Policy*:2: 2 (2002):137–58.
14. Legal Framework for Social Economy and Social Enterprises: A Comparative Report (prepared by the European Center for Not-forProfit Law) Budapest, 2012. Retrieved from: <http://profitpentruoameni.ro/wp-content/uploads/2012/05/LEGAL-FRAMEWORK-FOR-SE-FINAL-pdf.pdf> (accessed May 3, 2015).
15. Drencheva, A., Stephan, U. The State of Social Entrepreneurship in the UK SEFORIS: Country Report, Aston Business School, April 2014. Retrieved from: http://eprints.aston.ac.uk/24054/1/SEFORIS_State_of_Social_Enterprise_UK_Drencheva_Stephan_05_2014.pdf (accessed May 5, 2015).
16. Empowering people, driving change: Social innovation in the European Union, May 2010. Retrieved from: http://www.eurosfair.prd.fr/7pc/documents/1303896486_social_innovation_europe.pdf (accessed May 5, 2015).
17. A better future : Results of the network for better future of social economy. Published by: Ministry of Regional Development Department for European Social Fund Management, June 2012, Warsaw. Retrieved from: http://www.ekonomiaspoleczna.pl/files/ekonomiaspoleczna.pl/public/MRR_Better_Future/Better_future_publication.pdf (accessed May 10, 2015).
18. Yurmanova O. O. (2011) Sotsial'na ekonomika Yevropy: henezys, teorii, instytuty / O. O. Yurmanova // Nauk. pr. Nats. un-tu kharch. tekhnolohij. - № 39. - P. 120-125.
19. Sapovadia, V., Patel, P. Humanization: Explaining the Law of Cooperatives in India. Munich Personal RePEc Archive, MPRA, October 2012. Retrieved from: http://mpra.ub.uni-muenchen.de/44109/1/MPRA_paper_44091.pdf (accessed May 3, 2015).
20. Shumakher E.F. Maloe Prekrasno: Ekonomyka dlia cheloveka / perevod c anhlyjskoho L. y Y. Sharashkynykh. – Polnyj tekst knyhy. Retrieved from: <http://www.samorodok.org/schum.pdf> (accessed May 10, 2015).
21. Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts Department of Economic and Social Affairs Statistics Division Studies in Methods Series F., No. 91 Handbook of National Accounting, United Nations, New York, 2003. Retrieved from: <http://unstats.un.org/unsd/EconStatKB/Attachment524.aspx> (accessed May 5, 2015).
22. Borzaga, C. & J. Defourny, eds. (2001), The Emergence of Social Enterprise, London and New York, Routledge, 1-18 From Third Sector to Social Enterprise Jacques DEFOURNY. Retrieved from: http://www.emes.net/site/wp-content/uploads/2013/02/From_third_sector_to_social_entr.4.7.00.pdf (accessed May 5, 2015).

Стаття надійшла до редакції 20.06.2015 р.